

Specifika kriminalistického znaleckého zkoumání projevů extremismu

Anotace: Příspěvek pojednává o specifikách při zkoumání projevů politického extremismu. Politický extremismus a zejména pravicový politický extremismus je fenoménem současné doby, který je z pohledu kriminalistického zkoumání natolik specifický, že si vyžaduje specifické přístupy při jeho hodnocení, a to zejména z pozice soudního znalce. Proto je na místě volit vhodnou specifickou metodologii vědeckého výzkumu tohoto jevu a pro potřeby soudu tak zajistit závěry, které budou relevantní v rozhodnutí v konkrétní věci. V závěru příspěvku jsou pak navrženy obecné zásady a přístupy k řešení tohoto aktuálního fenoménu současné doby.

Klíčové slova: Extremismus, historický diskurs, metodologie výzkumu projevů extremismu, nacismus, neonacismus, politický extremismus, pravicový extremismus, rasismus, xenofobie.

Úvod

Extremismus je vysoce frekventovaným pojmem v současné společnosti. Lidé jím obecně označují „nenormální“, „neslušnou“ a „nebezpečnou“ činnost, kterou podle nich nelze v žádném případě tolerovat, zejména je-li spojena s jejich ideovými protivníky. Vzhledem k tomu, že toleranční mez je ryze subjektivní veličina, panují mezi jednotlivými názory na extremismus rozpory. Většinou jsou tak hodnoceny velmi nápadné, nebezpečné a odpudivé činy. Málokdo však již přihlíží k podmínkám, z nichž tyto a jiné negativní jevy vycházejí. Extremismus je přímo závislý na uspořádání a stavu společnosti, v níž se projevuje. Ocitne-li se taková společnost ve stádiu, v němž značně narůstají vnitřní rozpory, je naprostá většina extrémních aktivit bezprostřední reakcí na ně.

Podle některých autorů je extremismus produktem – jevem demokratické společnosti. Demokracie totiž zpravidla nemá dostatek účinných obranných mechanismů, aby se ubránila všemu, co jí škodí. Pokud by takové mechanismy měla, přestala by být demokratickou a stala by se diktaturou. Proto každá demokracie, každá demokratická společnost se potýká s extremismem. Po celém světě, naši zemi nevyjímaje, existuje mnoho nejružnějších extremistických skupin nebo hnutí (dále jen extremistická hnutí). Často bývá velmi složité určit, kdo je extremistou a kdo není, protože hranice mezi extremismem a normalitou je velmi široká a nejasně formulovaná.¹

Takto multidisciplinárně utvářený fenomén současné společnosti, kterým politický extremismus nesporně je, je nutno řešit z širších interdisciplinárních pozic. Tedy zejména z pozic filozofie, psychologie, sociologie, pedagogiky, politologie a v neposlední řadě práva. Pro potřeby soudu, resp. pro potřeby vypracování znaleckého posudku ze strany soudního znalce je pak tedy nanejvýš vhodné použít vhodnou specifickou formu vědeckého výzkumu. Touto specifickou metodou vhodnou ke sběru a zpracování informací se jeví být metoda historická a metoda diskursivní analýzy,² kterou lze pro potřeby zadavatele posudku použít jako metodu základní, a to k určení společenské nebezpečnosti u zkoumaného vzorku a odpovědi na znalci položené otázky.

I. Možnosti kriminalistického zkoumání extremismu z pohledu soudního znalce

Zvolenou historickou metodu, resp. historické přístupy je vhodné aplikovat především při hodnocení shromážděné případné textové i obrazové materie a dále i při analýze a syntéze

¹ CHMELÍK, J. *Symbolika extremistických hnutí*. Praha : Armex a Trivis, 2000, s. 4.

² Tuto metodu poprvé využil Foucault ve svém díle „Dějiny šílenství“, později ji rozpracoval v díle „Archeologie vědění“

celého empirického materiálu, tedy všech předestřených podkladů ke zkoumání znalci předestřených ve svém komplexu. V rámci metody historické lze využít zejména metodu přímou a nepřímou. Metoda přímá je v podstatě toliko prostou reprodukcí pramenů, neumožňující však sama o sobě další hlubší analýzu vedoucí k hodnocení složitějších společenských vztahů. Naproti tomu metoda nepřímá umožňuje i další deduktivní vyvozování a určení příčinných analogií určitých historických faktů pro hodnocení konkrétní reality. Použití nepřímé historické metody s sebou však nese nebezpečí dílčího zkreslení historické reality.³ Pro minimalizaci tohoto nebezpečí, resp. jeho zamezení je dále vhodné provést hodnocení zkoumaného vzorku, resp. předestřené materie více dílčími metodami, resp. jejich vzájemnou kombinací.

Jako další nepřímé metody by bylo dle Hrocha⁴ možno použít i metody diachronní a synchronní. Tyto metody jako podpůrné určují pozici podle myšlené časové osy od staršího období k mladšímu a synchronní metoda je dále navíc i způsobila vytvářet určité etapy dějin, v jejichž rámci jsou konfrontovány dějinné události a jsou zjišťovány jejich podobnosti a rozdíly. Tato podpůrná metoda se jeví jako další vhodná, zejména z důvodu relativně delší doby vývoje projevů politického extremismu (nejen) v České republice v návaznosti na fašistickou, neofašistickou, nacistickou a neonacistickou subkulturu.

Metoda diskursivní analýzy⁵ se odvíjí od tzv. archeologie vědění, kterou formuloval její autor M. Foucault jako metodu pro výzkum dějin myšlení, dějin idejí, dějin poznání a filozofie, sociologie a ostatně i politologie. Jejím původním cílem bylo sledovat historický vývoj různých myšlenkových a ideových konceptů a jejich proměn v lidských dějinách. Centrální kategorií tohoto schématu se stal diskurs.⁶ Diskurs (Foucault také používal pojem „diskursivní formace“) je možné definovat jako strukturu, která ovlivňuje způsoby řeči, psaní a myšlení. „Diskurs“ v sociálních vědách je v obecném smyslu užíván pro označení jazyka jako prvku sociálního života, jenž je dialekticky propojen s dalšími elementy společenského života a obecně postojů společnosti ke konkrétním jevům. Ovšem i když analýza diskursu má co dělat se zkoumáním jazyka (v konkrétních případech pak i jiných forem sociální komunikace – např. pomocí tetování na těle, symbolů a nápisů na oděvech, samotných oděvních součástech, vlajkách a dalších doplňcích vedených jednotným ideovým diskursem, textech písní apod.), není podle Foucaulta jednoduše totožná s prostou analýzou jazyka, nebo běžnou sémantikou. Zatímco prostá analýza jazyka či sémantika klade otázku, podle jakých pravidel je výpověď o realitě tvořena (v konkrétních případech pak i jiných forem sociální komunikace – např. pomocí tetování na těle, symbolů a nápisů na oděvech, samotných oděvních součástech, vlajkách a dalších doplňcích vedených jednotným ideovým diskursem, textech písní apod.), a tudíž podle jakých pravidel mohou být vytvořeny další podobné výpovědi vypovídající o konkrétní realitě, popis diskursivní události klade zcela odlišnou otázku, a to: „Jak se stalo, že se na tomto místě objevila tato, a ne nějaká jiná výpověď?“⁷

Jednotlivé diskursy pak vystupují v podobě dominantních předmětů a metod zkoumání, typických pro danou historickou epochu. Vystupují jako určité pravidelnosti mezi typy výpovědí, pojmy, symboly či volbami. Tyto pravidelnosti pak lze metodologicky zpracovat vhodnou metodou sběru a zpracování shromážděných dat či dominantních

³ HROCH, M. a kol. *Úvod do studia dějepisu*. Praha : SPN, 1985, s. 204-207. ISBN – sine.

⁴ Tamtéž, s. 204-207.

⁵ Dále viz. NOSÁL, I. Diskursivní re-konstrukce dětství: mezi nostalgií a nejistotou. Analýza čtyř textů. In. *Obrazy dětství v dnešní české společnosti. Studie ze sociologie dětství*. Brno : Barrister & Principal, 2004, s. 173 a násl.

⁶ Tuto metodu poprvé využil Foucault ve svém díle „Dějiny šílenství“, později ji rozpracoval v díle „Archeologie vědění“.

⁷ NOSÁL, I. Diskursivní re-konstrukce dětství: mezi nostalgií a nejistotou. *Analýza čtyř textů*. In *Obrazy dětství v dnešní české společnosti*. Brno : Barrister&Principal, 2004, s. 173.

předmětů zkoumání. Existence těchto dominantních předmětů či metod zkoumání podle Foucaulta ovlivňuje směr dalšího vědeckého zkoumání; v našem případě směr zkoumání celé předložené materie ve svém souhrnu jako předmětu znaleckého zkoumání a dílo samotné, tedy i posudek znalce, je z tohoto hlediska možno chápat jako výpověď, ve které se daný signifikantní diskurs odráží. Diskursy určují, jaké výpovědi jsou možné, proč jsou možné právě tyto výpovědi a proč jsou případně opomenuty výpovědi jiné a z jakých důvodů. Autoři slovních výpovědí (v konkrétních případech pak i jiných forem sociální komunikace – např. pomocí tetování na těle, symbolů a nápisů na oděvech, samotných oděvních součástech, vlajkách a dalších doplňcích vedených jednotným ideovým diskursem, textech písní apod.), již nejsou chápáni jen jako její tvůrci, popř. nositelé, ale především jako uživatelé, šířitelé a propagátoři určitého diskursu.⁸

„Diskurs lze tedy definovat v makrohistorickém foucaultovském smyslu jako strukturu, která reguluje konkrétní způsoby řeči, psaní a myšlení, která produkuje jak myšlení, tak konkrétní praktiky. Pro toto pojetí makrohistorického diskursu lze používat Foucaultův termín „diskursivní formace“.⁹ Šířitel tohoto diskursu je pak sám nositelem konkrétního společensky závadového diskursu tak, jako tvůrci samotní. Chceme-li proto identifikovat dominantní diskurs či diskursy konceptu společenské závadnosti či dokonce nebezpečnosti celého zkoumaného vzorku, resp. celé zkoumané materie a její vztah k diskursům současné filozofie, psychologie, politologie, sociologie, sociální pedagogiky, či sociologie práva, musíme nejdříve shromáždit dostatečné množství výpovědí, které se ke zkoumanému vzorku, resp. předestřené obrazové vztahují. Foucault doporučuje postupovat následujícím způsobem:

Nejprve je třeba vyznačit tzv. *prvotní povrchy vynoření*. Jde tedy o to ukázat, kde se tyto výpovědi vůbec mohou objevit, aby mohly být posléze označeny a analyzovány. V těchto polích povrchů vynoření dochází k prvotním diferenciacím, jsou zde ohraničovány oblasti vypovídání, je definováno to, o čem se hovoří, a popisovaný jev získává statut objektu z oblasti aktivit přímo či zprostředkovaně směřujících k potlačení práv a svobod člověka, nebo hlásajících zášť nebo nenávisť vůči jiné výlučné skupině osob, anebo podpory či propagace hnutí směřujících k potlačení demokratických práv člověka, které je možno postihnout normami jak společenskými (jev obecně nekonformní, závadový, nevhodný až společensky nebezpečný), tak případně i obecně závaznými právními předpisy z oblasti trestního práva. Prostřednictvím vynoření konkrétní výpovědi je pak tento jev učiněn pojmenovaným a popsatelem a stává se tak „skutečným“.¹⁰

Druhým krokem diskursivní analýzy je popis tzv. *instancí vymezování*. Instancemi vymezování jsou dobové instituce či organizace (vymezené například i místem, časem, způsoby projevu a dalšími relevantními okolnostmi), které mají klíčový podíl na vymezení společenské nekonformnosti, závadovosti, nevhodnosti až nebezpečnosti zkoumaného objektu a případné další trestní postizitelnosti tím, že uchopují určité jevy, vytvářejí z nich své předměty zájmu, zakotvují určité shody, markanty či diferenciaci jako přirozené, sjednocující výpovědi a vytváří tím určitý model či skupinu modelů, které se stávají obecně užívanými.¹¹ V rámci zaměření znaleckého zkoumání a položených otázek za takové instance vymezování můžeme považovat především stát, jeho právní normy (zpočátku zvykové, později písemné legislativní nástroje) a také obecně kulturní, filozofické, politologické, sociologické, politologické, sociální a sociálně – pedagogické postoje společnosti v celé své šíři. Z užšího

⁸ Srov. FOUCAULT, M. *Archeologie vědění*. Praha : Herman a synové, 2002, s. 45-46.

⁹ SZALÓ, C. Sociologie formování sociálních identit. In SZALÓ, C., NOSÁL, I., *Mozaika v re-konstrukci. Formování sociálních identit v současné střední Evropě*. Brno : MU Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2003, s. 23.

¹⁰ Srov. FOUCAULT, M. *Archeologie vědění*. Praha : Herman a synové, 2002, s. 66-67.

¹¹ Tamtéž.

pohledu vnímání pak můžeme tyto instance vymezování specifikovat v souvislosti s odkazem na výše uvedený srovnávaný materiál na obsažené fašistické, neofašistické, nacistické a neonacistické projevy v nejširším slova smyslu.

Třetím krokem diskursivní analýzy je určení tzv. *mřížek specifikace*. Tímto pojmem označuje Foucault systémy, podle nichž se vzájemně třídí, oddělují, sdružují, přeskupují, klasifikují a navzájem odvozují jednotlivé signifikantní výpovědi o daném jevu. Podstatou identifikování těchto mřížek specifikace je využití komparativní metody.¹² Jsou srovnávány především jednotlivé shromážděné výpovědi o předmětu zkoumání jako primární objekty komparace, jejich elementární shody v označování daného problému a možnosti jejich diferenciací.¹³ Komparace výpovědí o předmětu zkoumání v zadání znaleckého posudku (tedy v celé předestřené materii) je vhodné se zaměřovat především na následující kategorie:

- obecné nazírání společnosti na např. tetování na těle, symboly a nápisy na oděvech, jakož i na součástech oděvů a příslušenství oděvů (včetně jejich charakteru), rituály, fetiše, slovní, hudební, popř. písemné projevy, které byly znalci předestřeny jako zkoumaná materie,
- způsoby nazírání společnosti na fašistickou, neofašistickou, nacistickou, neonacistickou a rasistickou subkulturu jako hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení demokratických práv člověka nebo hlásá národnostní, rasovou, náboženskou, třídní či jinou zášť nebo nenávisť vůči jiné skupině osob, či podněcuje k projevům antisemitismu, xenofobie, rasismu apod.,
- postoj společnosti k aktivitám, které odpovídají podpoře a propagaci hnutí směřujících k potlačení demokratických práv člověka (v různých projevech dle předložené zkoumané materie; od symbolické, přes obrazovou až po případnou písemnou či hudební),
- možné a historicky běžně vzdělanému občanu srozumitelné formy protispolečenského až kriminálního jednání, které je charakteru propagace nacismu a neonacismu,
- společností předpokládané způsoby postihu za delikt charakteru propagace nacismu a neonacismu, případně obdobně zaměřených organizací a hnutí.

II. Závěry specifického kriminalistického zkoumání projevů extremismu z pohledu soudního znalce

Určení těchto shod a pravidelností, jakož i zároveň identifikace možných diferencí se stává základem dalšího výše uvedeného metodologického zpracování materie předestřené ke zkoumání do podoby určitých typů vypovídání, typů dobového a místního nazírání společnosti na předestřené obrazy vypovídající o realitě (v konkrétních případech pak i jiných forem sociální komunikace – např. pomocí tetování na těle, symbolů a nápisů na oděvech, samotných oděvních součástech, vlajkách a dalších doplňcích vedených jednotným ideovým diskursem, textech písní apod.). S ohledem na charakter zadání znaleckého posudku však nemůže být konečným vyústěním závěrů znalce pouze formulace obecných zákonitostí možné extremistické či konkrétně neonacistické propagace směřující k potlačování práv a svobod občanů, popř. podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka ve smyslu trestního zákona. Prostřednictvím této typologie budou ve znaleckém posudku individuálně provedeny závěry filozofických, politologických, sociologických a sociálně-pedagogických diskursů ve společnosti, které jsou formulovány v podobě typů, tedy ve smyslu určitých myšlenkových konstruktů a společenských postojů. Tyto typy tedy mají jen

¹² Srov. FOUCAULT, M. *Archeologie vědění*. Praha : Herman a synové, 2002, s. 68 a násled.

¹³ „Metoda srovnávací“ In *Velký sociologický slovník*, I. sv. Praha : Karolinum, 1996, s. 619.

relativní platnost a nevznikají s cílem co nejpřesnější deskripce daného jevu a jeho hodnocení, ale naopak, se záměrem jejich pochopení.¹⁴ Výsledným produktem znaleckého zkoumání pak je charakteristika pozice a vnímání společenské nekonformnosti, závadovosti, nevhodnosti až nebezpečnosti konkrétních skutečností (v konkrétních případech pak i jiných forem sociální komunikace – např. pomocí tetování na těle, symbolů a nápisů na oděvech, samotných oděvních součástech, vlajkách a dalších doplňcích vedených jednotným ideovým diskursem, textech písní apod.), které jsou předmětem znaleckého zkoumání zejména ve filozofických, politologických, psychologických, sociologických a sociálně-pedagogických diskurzech.

Závěr

Projevy politického extremismu ve společnosti jsou aktuálním fenoménem současného globálního světa. Tento fenomén si při svém hodnocení ve formě posouzení konkrétních projevů zasluhuje náležitou odbornou péči a vědecký přístup, který by byl nejen odpovídající společenské realitě, ale byl i současně vědecky přezkoumatelný a přitom přiměřeně přístupný pro každodenní praxi orgánů činných v trestním řízení, zejména pak soudů.

Extremismus (včetně pravicového politického extremismu) je nutno vnímat ve světle již zažitě a soudní mocí respektované definice, kdy extremismus je „*vyhraněný ideologický postoj, který je provázen prvky netolerance a agresivity, který vybočuje z ústavních či zákonných norem, a který útočí proti základním demokratickým ústavním principům, jak jsou definovány v českém ústavním pořádku*“. Tedy útočí proti těm principům, které jsou obecně uvedeny v Deklaraci práv a svobod a které jsou společné zemím, které sdílí stejné hodnoty k lidským právům.

Pakliže někdo míní popírat, nabádat k popírání, popřípadě jinak útočí na tyto hodnoty, je na místě zasáhnout státní mocí a tyto demokratické hodnoty hájit. K tomu pak může sloužit i posudek soudního znalce, který pro potřeby soudu identifikuje projevy, které jsou demokratické společnosti cizí, nebo které demokratickou společnost ohrožují.

Literatura

- FOUCAULT, M. *Archeologie vědění*. Praha : Herman a synové, 2002,
HROCH, M. a kol. *Úvod do studia dějepisu*. Praha : SPN, 1985,
CHMELÍK, J. *Symbolika extremistických hnutí*. Praha : Armex a Trivis,
MAREŠ, M. *Pravicový extremismus a radikalismus*. Brno : Centrum strategických studií, 2005.
MAREŠ, M. *Symboly používané extremisty na území ČR v současnosti*. Praha : MVČR, 2006.
NOSÁL, I. Diskursivní re-konstrukce dětství: mezi nostalgii a nejistotou. Analýza čtyř textů. In *Obrazy dětství v dnešní české společnosti. Studie ze sociologie dětství*. Brno : Barister & Principal, 2004,
RATAJ, J. Vize české nacionální politiky v soudobých konceptech krajní pravice v České republice. In *III. kongres českých politologů*, Olomouc 8.-10. 9. 2006; NĚMEC, J., ŠUSTKOVÁ, M. (ed.). Praha, Olomouc: Česká společnost pro politické vědy, 2006.
SZALÓ, C. Sociologie formování sociálních identit. In SZALÓ, C., NOSÁL, I., *Mozaika v re-konstrukci. Formování sociálních identit v současné střední Evropě*. Brno : MU Brno, Mezinárodní politologický ústav,

¹⁴ WEBER, M. *K metodologii sociálních věd*. Bratislava : Nakladatelstvo Pravda, 1983, s. 95, 96

SVOBODA, I., VIČAR, R. Politický extremismus a terorismus jako destabilizující prvek vnitřní a vnější bezpečnosti EU. In *Seminár Národného konventu o Európskej únii „Rozširovanie, bezpečné a prosperujúce susedské prostredie EÚ“*, Liptovský Mikuláš 17. septembra 2009.

UŠIAK, J. Bezpečnostná stratégia štátu – pojmové vymedzenie. In *Bezpečnostné fórum 09*, Banská Bystrica : FPVaMV UMB, 2009.

Velký sociologický slovník, I. sv. Praha : Karolinum, 1996,

WEBER, M. *K metodológii sociálnych vied*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1983,

Key words: extremism, historical discourse, methodology of research of extremism, racism, neonacism, political extremism, right-wing extremism, xenophobia.

Resumé

The paper deals with the specifics of the research of manifestations of political extremism. Political extremism and particularly right-wing political extremism is a present phenomenon, which is so specific from the perspective of Criminology research that it requires a specific approach in its assessment, especially from a position of legal experts. Therefore, it is advisable to choose a suitable specific methodology of scientific research on this phenomenon and for needs of a court to provide findings that are relevant in the decision on a particular matter. In conclusion, there are proposed general principles and approaches to solving this current phenomenon of present time.

JUDr. et PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D.

Univerzita obrany

Fakulta ekonomiky a managementu

Katedra řízení lidských zdrojů

prof. Ing. Miroslav Rybář, DrSc.

Bankovní institut vysoká škola

e-mail: miroslavrybar@tiscali.cz

Recenzent: doc. Ing. Miroslav Lisoň, PhD.